

geadelde zeer kapitaalkrachtige kooplieden. Bijzonder boeiend is de bijdrage van M. van den Berg die Veblens theorie over de *leisure class* toetst aan een heel precieze beschrijving van de hofadel rond landvoogd Karel van Lorreinen (1741-1780). Door een opzienbarend gedrag, gericht op zuivere ere-ambten zonder reële macht, een aanzienlijk dienstpersoneel, veel culturele bestedingen, opvallende verspillingen in kansspelen en luisterrijke feesten, manifesteert die hofadel zich nadrukkelijk als een ongenaakbare toplaag. Zoals de auteur opmerkt, luiden de volgende vragen vanzelfsprekend: hoe is het kapitaal vergaard om deze levenswijze te kunnen ontplooiën, hoe wordt het (eventueel) in stand gehouden? Hoe verhoudt de hier beschreven vegetatieve *leisure class* zich tot de reële machtscentra? De band tussen status en reële politieke macht vormt het onderwerp dat P. Janssens behandelt. In de Staten noteert hij een snelle uitbreiding van de tweede stand in de zeventiende eeuw als gevolg van de leensverheffingen. De Staten reageerden hiertegen zelf in 1663 met een meer selectieve reglementering teneinde de minvermogenden uit te sluiten. De Staten behielden een stevige greep op de financiële middelen van de overheid die er niet in slaagde deze tussenmacht uit te schakelen.

Al met al dus een reeks waardevolle studies die vele aspecten in een nieuw daglicht plaatsen en daarmee hopelijk aanzetten tot systematische monografieën over de adel.

W. P. Blockmans

M. Grever, e.a., ed., *Een tijpe van de sluier: vrouwengeschiedenis in Nederland, IV, Vrouwendomein. Woongeschiedenis van vrouwen in Nederland* (Amsterdam: SUA, 1986, 176 blz., f17,50, ISBN 90 6222 141 6).

Het sociale leven in Nederland in de moderne tijd is vaak gekarakteriseerd met de gemeenplaats 'de opkomende burgerij' en haar wat vinniger supplement, 'de dominante gezinsideologie'. In deze voorstelling vervulde het leven van de gemiddelde vrouw een even gemiddelde functie, de verzorging van man en kinderen in het befaamde kerngezin. Zo'n voorspelbaar, uniform en stabiel gegeven lijkt historisch nauwelijks interessant, zodat er weinig aandacht aan werd besteed. Vrouwenhistorici deden dat wel, maar eigenlijk vooral in de vorm van een aanklacht tegen dit gegeven; de doeltreffendheid van deze termen zelf werd voor de modernere tijd niet bestreden. De artikelen in *Vrouwendomein* kunnen echter worden gelezen als een correctie op deze al te gangbare opvattingen. Van de elf thema's, die variëren van twaalfde-eeuwse nonnenkloosters tot de contemporaine levensomstandigheden van Creools-Surinaamse immigranten, geven er negen een schets van vrouwen die niet hun huis deelden met man en kinderen en wier leven niet draaide om de huishoudelijke verzorging van het gezin. De vele vrouwen die in een collectief leefden, zoals nonnen, begijnen en (in deze eeuw) kostschoolbewoonsters en verpleegsters; die kleine huishoudingen vormden met vriendin, zuster of broer; prostituées die van bordeel naar bordeel trokken; en vele alleenstaande vrouwen die kostgangers in huis namen of zelf in een tehuis hun intrek zochten; al deze groepen geven de sociale en historische beperking aan van 'de burgerlijke huisvrouw'. Dat het leven binnenshuis ook voor deze vrouwen de regel was wordt in de titel *Vrouwendomein* bevestigd maar de verzameling portretten laat de grote diversiteit zien die achter deze regel schuilging. Als de 'gezinsideologie' al 'dominant' was, dan blijft het nog de vraag waar en hoe deze in de praktijk effectief was. Dat blijkt bijvoorbeeld uit twee artikelen

geschreven door Henriette Lakmaker, over respectievelijk de opzet en bouw van Philipsdorp in de eerste decennia van deze eeuw, en over de ontwikkeling van de moderne 'rationele' keuken in het interbellum. Hier zien we de doelbewuste stroomlijning van huishoudingen, zowel in de samenstelling en het gedrag van de leden als in de ordening van de praktijk, naar een goedburgerlijk model. Juist uit deze voorbeelden van succesvolle normering spreekt de beperkte reikwijdte van dit gezinsmodel daarbuiten en krijgen we een indruk van de historiciteit van het moderne huishoudelijk leven.

Van deze distantie tot de gangbare opvattingen maken de auteurs in *Vrouwendomein* geen ophef. Kennelijk hebben zij zich op het standpunt geplaatst dat een leesbare beschrijving van de gekozen thema's meer zegt dan een scherp geslepen discussie. Dat geldt ook voor het soort kosten-baten-analyse dat bijvoorbeeld bij de modernisering van de huishouding voor de hand zou hebben gelegen. Was de disciplinerende prijs die noodzakelijk moest worden betaald voor meer ruimte en hygiëne? Er wordt ook weinig geromantiseerd, zoals in het geval van collectief wonen haast wel te verwachten zou zijn. Door deze terughoudendheid, die inderdaad zeer effectief is, is ook wel iets verloren gegaan. Van de roddel en achterklap, die de gangen van de woongemeenschappen moet hebben gevuld, horen we bijna niets; toch moet de sociale controle intens zijn geweest. Het ongetwijfeld grauwe leven van de prostituées wordt even kleurloos beschreven. Toch doen deze beperkingen weinig af aan de indruk van de bundel als geheel.

De keuze voor een descriptieve presentatie zonder historiografische discussie is wellicht ook ingegeven door de opzet van de serie 'Een tipje van de sluier'. Deze is steeds bedoeld geweest als popularisering van vrouwengeschiedenis en een wat theoretischer reflectie is daarin weinig op zijn plaats. Uit dit vierde deel spreekt juist veel belangstelling voor het gebruik door een breder publiek. *Vrouwendomein* is stilistisch (met adviezen van Thea Beekman) en qua vormgeving goed verzorgd. Er is een onderwijkskatern toegevoegd dat aanknopingspunten biedt voor verschillende didactische toepassingen, en het tekstgedeelte sluit af met vijf stadswandelingen die de aandacht willen vestigen op de architectonische illustraties van het thema die nu nog deel uitmaken van het stadsbeeld. Deze rondleidingen vallen echter in de praktijk tegen. De Groningse wandeling heeft enkele prachtige hofjes niet in haar route opgenomen, hoewel het artikel van Dineke Stam de bijzondere functie daarvan voor alleenstaande vrouwen heeft besproken. Als idee spreken deze stadswandelingen tot de verbeelding, maar de realisatie laat te wensen over.

J. H. Blok

T. J. Veen, e.a., ed., *Zestig juristen. Bijdragen tot een beeld van de geschiedenis der Nederlandse rechtswetenschap* (Uitgave ter gelegenheid van het zestigjarig jubileum van het Nederlands Juristenblad; Zwolle: Tjeenk Willink, 1987, vii + 435 blz., f75,-, ISBN 90 271 4283 3).

Geen beroepsgroep uit het vaderlands verleden is zo rijkelijk gezegend met biografieën als die der predikanten. De juristen lijken nu echter te zijn begonnen aan een inhaalmanoeuvre. Waarschijnlijk komt de Franeker hoogleraar G. de Wal de eer toe als eerste een aantal levensbeschrijvingen van Noordnederlandse (in dit geval: Friese) juristen geschreven en gebundeld te hebben in zijn *Oratio de claris Frisiae iureconsultis* uit 1821. Die oratie werd